

BOSHLANG'ICH SINIF O'QUVCHILARINING ATROF- MUHITGA EKOLOGIK IJOBIY MUNOSABATINI OSHIRISHDA TA'LIM TEXNOLOGILARINING AHAMIYATI

Bovanova Umida Abduvahobovna

(umidabovanova8@gmail.com) +998974028797

Toshkent amaliy fanlar universiteti, Gavhar ko'chasi 1-uy, Tashkent 100149, O'zbekiston

<https://doi.org/10.5281/zenodo.14884238>

Kalit so'zi: boshlang'ich sinf o'quvchisi, usul, ekologik ta'lim-tarbiya, ekologik madaniyat, maktab, ekologik ta'lim, ekologik muvozanat, axborot-kommunikasiya, innovatsiya, o'qitish texnologiyasi, tizimli o'qitish texnologiyasi, blok-modul texnologiyasi, bosqichli o'qitish texnologiyasi, rivojlantiruvchi o'qitish texnologiyasi, o'yin texnologiyasi, integrasiyalashgan ta'lim texnologiyalari, kognitiv texnologiya, muammoli ta'lim texnologiyasi, intellekt.

Annotatsiya: Mazkur maqolda boshlang'ich sinf o'quvchilarining atrof- muhitga ekologik ijobiy munosabatini shakllantirishda pedagogik usullarning ahamiyati shuningdek, boshlang'ich sinf o'quvchilarining atrof-muhitga ijobiy munosabatni oshirishda o'qitish texnologiyasiga bo'lgan tavsiyalar ko'rsatilgan.

1. Kirish

O'zbekiston Prezidenti Shavkat Mirziyoev 12 noyabr kuni Ozarbayjon poytaxti Baku shahrida o'tayotgan BMTning Iqlim o'zgarishi to'g'risidagi hadli konvensiyasi Tomonlari konferensiyasining 29-sessiyasi (COR29) doirasidagi Jahon etakchilari sammitining yalpi majlisida nutq so'zlab, qator tashabbuslarni ilgari surgan va COR29 mamlakatlari vakillarini kelgusi yili 15 mayda – Xalqaro iqlim kunida Orol bo'yida o'tkaziladigan Raqamli "yashil" tashabbuslar global festivalida ishtirok etishga taklif etgandi. Bunga javoban mamlakatda uch yil avval "Yashil makon" umummilliy loyihasi boshlandi.

Zamonaviy dunyo tabiat va sivilizatsiya inqirozi yoki Yer sayyorasini butunlay yo'q qilish xavfini tug'diradigan ekologik falokatni oldini olish yo'lini tanlashning hal qiluvchi chizig'ida turibdi. Ushbu vaziyatni tubdan o'zgartirish insoniyat haqiqatdan ham o'z atrofini va hayotini saqlab qolishni istasagina amalga oshadi. Xoja Yusuf Hamadoniy tabiat borlig'i – koinot – deganda: suv va tuproq; havo va shamol; jonivor; nabotot; koinotdagi har bir zarrani tushunadi. Koinot – olam – borliqdagi barcha – barchalar biri-biri bilan o'zaro bog'liqligini, sifat va miqdor jihatdan o'zaro aloqadorligini Yusuf Hamadoniy o'z vaqtidayoq ko'rsata oldi. Ularni insoniyat uchun buyuk ne'mat sifatida yaratilganligiga: *"hojating miqdorida"*, *"maqsading haddiga muvofiq"* ishlatish lozimligiga, tabiat borlig'i saqlanishiga jiddiy e'tibor berdi ¹

Ekologik ta'lim odamlarga tabiatning murakkab tabiatini tushunishga yordam berishdir. Atrof-muhitga bo'lgan ta'lim o'quvchilarning ular haqida xabardorligini oshiradi. Bu munosabat va qiymatni yaxshilash bilan bog'liq rivojlanishi uchun zarur tushuncha va xulq-atvorni o'z ichiga oladi. Atrof-muhit manbai sifatida atrof-muhitdan foydalangan holda yoki atrof-muhit orqali ta'lim bilim va tushunishni rivojlantirishga yordam beradi.

Insoniyat bugungi kunda atrof-muhitni yaxshilash va asrash asosiy masalalaridan biridir. Atrof-muhit yaxshilanmaslik esa odamlarga va iqtisodiy rivojlanishga ta'sir qiladi. Atrofni asrash nafaqat odamlarning umumiy istagi balkim dunyo bo'ylab hukumatning burchiga aylantirish zarurdir.

2. Tadqiqot metodologiyasi

Demak, atrof-muhitni asarsh to'g'ri tarbiya va ekologik madaniyat, ekologik bilimlar orqli bajarilishi hammamizga ma'lum. Bugungi kunda ta'limda ekologik pedagogika fanlarini kirib kelishi zaruratini tug'diradi. Atrof-muhitni asrab avaylash mohiyati tagida to'g'ri ta'lim yotadi.

Ta'lim poydevori qanchalik yaxshi bo'lsa, kelajak shunchalik yaxshi bo'ladi. Ekologik ta'lim va tarbiya bolaning atrof-muhiti, tevarak-atrofi va istiqboli haqidagi tushunchalar bilan chambarchas bog'liqdir. Yosh

¹ Jakbarov M. IX-XI asr Movarounnahr falsafiy ideal va komil inson muammosi. Fals.fan.dok.diss. – Toshkent, 2000. – 277 b.

avlod tarbiyasining asosiy ijtimoiy omillaridan biri ular o'sib-ulg'aygan muhit, tabiatning go'zalligi, oboonlashtirishdir.

Bu ish har bir O'zbekiston fuqarosi uchun suv va havodek zarur bo'lishi kerak. O'quvchilarning sog'lom va sifatli ta'lim-tarbiya olishi uchun maktab binosi, hovlisi va ichki yo'laklari, xonalarini ko'kalamzorlashtirish orqali bezash zarur. Qolaversa, kunning yarmini maktabda o'tkazayotgan, aqliy mehnat bilan shug'ullanayotgan yosh avlodning kayfiyati ko'tarilishi, maktab hovlisi va uning ichkarisida yetarlicha kislorod, toza havo bo'lishi muhim ahamiyatga ega. Maktab nafaqat ta'lim muassasasi, balki o'quvchilarning ikkinchi uyi bo'lgani uchun ta'lim maskanlarining obod, yam-yashil olam bilan o'ralgani barchaga ma'qul kelishi aniq. Maktabning atrof hududi va sinf xonalarining toza-ozodaligi bolaning estetik tuyg'usini uyg'otadi, unda tabiatni sevishtirishga ishtiyoq paydo bo'ladi, bu orqali bola tabiatni sevishtirishga o'rganadi. Ushbu bobda boshlang'ich sinf o'quvchilarida atrof-muhitga ijobiy munosabatni shakllantirishning mazmuni va mohiyatiga, boshlang'ich sinf o'quvchilarida tevarak atrofga ijobiy munosabatni shakllantirishning psixologik va pedagogik xususiyatlariga va atrof-muhitga ijobiy munosabatni shakllantirishning ilmiy-uslubiy jihatlariga alohida ahamiyat berilgan.

3. Mavzuga oid adabiyotlar tahlili

Atrof-muhitga bo'lgan munosabatni o'rganish 1970-yillarda boshlangan. Asosan 1980 yildan boshlab chet el tadqiqotchilari 5 yoshdan 12 yoshgacha bo'lgan bolalarning atrof-muhitniga ekologik madaniyatni shakllantirish tamoyillari va qoidalari borasida izlanishlar boshlandi. 2000 yillardan mamlakatimizda ham bir qancha pedagog olimlarimiz ekologik madaniyatni oshirish mamlakatimiz olimlari O.Musurmanova, E.Turdiqulov, Yu.Shodimetov, B.Ziyomuxammedov, P.Egamberdiyev, A.S.Tuxtayeva A.R.Malikova, I.Sh.Ismatovlar o'quv jarayonida ekologik ta'lim-tarbiyani oshirish va ba'zi masalalarini o'rgangan. N.Isaqlulova, M.Rahimqulova, X.Raxmatova, T.Komileva, Sh.Avazov, M.Nishonboyeva, F.Jumanova, I.Ayubovalar umumta'lim maktablarida o'quvchilarda ekologik madaniyatni oshirish, o'quv jarayonida sog'lom muhitni shakllantirish masalalari bo'yicha tadqiq etganlar. Korinna Bauman va Jorj Aiken: "Boshlang'ich sinf o'quvchilarida atrof-muhitni asrash bo'yicha bilim va xatti-harakatlarni baholash" (2018): Ushbu tadqiqot boshlang'ich sinf o'quvchilarining atrof-muhitni asrash haqidagi bilimlarini va xatti-harakatlarini o'rgandi. Tadqiqot natijalariga ko'ra, boshlang'ich sinf o'quvchilar atrof-muhitni asrash muhimligi to'g'risida ma'lum darajada bilimlarga ega ammo ularning xatti-harakatlari har doim ham bu bilimlarga mos kelmas edi.

Kimberli A. O'Konnor va Elisabaning S. Louison: "Boshlang'ich sinf o'quvchilarida atrof-muhitni asrash : Tasodifiy nazorat qilingan tadqiqot" (2014): Ushbu tadqiqot boshlang'ich sinf o'quvchilarining atrof-muhitni asrash qarashlarini o'rgandi. Tadqiqot natijalariga ko'ra, atrof-muhitni asrash dasturiga qatnashgan o'quvchilar nazorat guruhidagi o'quvchilarga qaraganda atrof-muhitni asrash bo'yicha ijobiyroq qarashlarga ega edilar.

Stefani Krou va boshqalar: "Boshlang'ich sinf o'quvchilarida atrof-muhitni asrashni qo'llab-quvvatlash uchun maktab dasturlarini loyihalash"(2017):

Ushbu tadqiqot boshlang'ich sinf o'quvchilarida atrof-muhitni asrashni qo'llab-quvvatlash uchun samarali maktab dasturlarini loyihalash uchun yo'riqnomalar taqdim etadi. Tadqiqot atrof-muhitni asrash bo'yicha ta'lim dasturlarining dizaynida o'quvchilarning rivojlanish ehtiyojlarini hisobga olish muhimligini ta'kidlaydi.

Ushbu tadqiqotlar boshlang'ich sinf o'quvchilarining atrof-muhitni asrash bo'yicha ilmiy ishlarining hali dastlabki bosqichda ekanligini ko'rsatadi. Kelajakdagi tadqiqotlar o'quvchilarning atrof-muhitni asrash bo'yicha bilimlarini va xatti-harakatlarini yaxshilashga yordam beradigan o'quv dasturlarini ishlab chiqishga e'tibor qaratishi kerak bo'ladi.

4. Tahlil va natijalar

Tadqiqotimiz davomida boshlang'ich sinf o'quvchilariga ekologik ta'lim berish masalalarini o'raganib chiqanimizda shu ma'lum bo'ldiki, ekologik tarbiya atrof-muhitni asrash, pedagogik kengashning kun tartibiga kirmagani, uslubiy birlashmalarning tarbiyaviy ahamiyatiga befarqligi, qo'shimcha ta'lim o'qituvchilarining ish rejalarida ekologik ta'limga qaratilayotgani yo'q.

So'rov davomida ko'pchilik o'qituvchilar quyidagi oddiy savollarga javob bera olmadilar:

– "Ekologik tarbiya bilan bog'liq o'zbek og'zaki ijodining qanday turlarini bilasiz?"

– "Tabiatni muhofaza qilish, tabiiy resurslardan tejamkor foydalanish haqida maqol aytib bera olasizmi?"

– To'rt oziq hayvon haqida qanday ertaklar bor?

– "Epos qo'shiqlari qahramonlari kimlar?"

– "Tabiatni asrash va asrab-avaylashni talab qiluvchi qanday taqiqlangan so'zlarni bilasiz?"

– "Bolalarga ekologik ta'lim berishda o'zbek etnopedagogikasining elementlaridan foydalandingizmi?"

Ma'lum bo'lishicha, sinf rahbarlarining maktabdagi sinfdan tashqari mashg'ulotlarning etnopedagogika, etnopsixologiya, etnomadaniyat asoslari (77,1%) bo'yicha yetarli bilimga ega emasligi ulardan o'quvchilarning ekologik tarbiyasida foydalanishni qiyinlashtirmoqda. Ma'lum bo'lishicha, aksariyat o'qituvchilar bu atamalarining ma'nosini tushuntirib bera olmagan.

Tajribani aniqlashning uchinchi yo'nalishi maktabda sinfdan tashqari mashg'ulotlar orqali boshlang'ich sinf o'quvchilarining ekologik ta'limini rivojlantirish modelining tarkibiy qismi ko'rsatkichlariga muvofiq so'rovnomalar, testlar, suhbatlar kabi tadqiqot usullari bilan aniqlandi.

Boshlang'ich sinf o'quvchilarining sinfdan tashqari mashg'ulotlar orqali egallagan ekologik bilimlarining ko'lamini va izchilligini aniqlashda bir qancha usullardan foydalanildi. Boshlang'ich sinf o'quvchilarining atrof-muhitni muhofaza qilishga oid maqollar haqidagi bilimlarini aniqlash maqsadida "To'liqsiz gaplar" usulidan foydalanib, boshlang'ich sinf o'quvchilarining atrof-muhitni asrash va asrashga oid maqollar haqidagi bilimlarini aniqladilar.

1. Vatanday joy, Vatanday yurt yo'q

2. Insonning go'zalligi - matoning, yog'ochning ko'rki

3. Mamlakat o'g'irlsiz qolmaydi, yurt..... bo'lmaydi.

4. Qushsiz yetim, yersiz yetim yetim.

5. Bitta daraxtni kessangiz, o'nta yek.

6. Yomg'irdan yer yam-yashil bo'ladi, mehnat bilan mamlakat obod bo'ladi.

7. Suv-botqoq yerlar yer.

8. Ota-onalar

Javoblar tahlili shuni ko'rsatdiki, o'quvchilar ekologik mavzuga oid maqollar mazmunini tushunmaydilar.

Eksperiment natijalari shuni ko'rsatdiki, boshlang'ich sinf o'quvchilarining ekologik ta'lim darajasi past, o'qituvchilar esa ekologik ta'limni rivojlantirishga yetarli darajada tayyor emaslar. Bundan tashqari, maktab o'qituvchilari uchun ishlab chiqilgan to'garak ish dasturi, uni amalga oshirish bo'yicha tegishli ko'rsatmalar yo'qligi bu yo'nalishda tajriba o'tkazish zarurligiga ishonch hosil qildi. Amalga oshirilgan ishlar maktabda sinfdan tashqari mashg'ulotlar orqali boshlang'ich sinf o'quvchilarining ekologik ta'limini rivojlantirishning o'quv-uslubiy tizimini yaratish imkonini berdi.

Og'zaki usullarni boshqa usullar bilan birlashtirib, o'quvchilarni haqiqiy tasvirlarni veber bilimiga, so'ngra diagrammalar, modellar va yer rejaları kabi o'ziga xos belgilar tizimiga aylantirishga o'rgatish mumkin. Bu bilish usuli - ko'rgan narsasini so'z bilan ifodalash, chizma shaklida ko'rsatish. Shu bilan birga, og'zaki usullar shaxsiy ma'noga ega.

Kuzatish usuli - tabiatni, hayvonot dunyosining burchagini, o'rganish va tajriba ulushini, geografik hududni kuzatish. Tadqiqot usuli - tajriba, tajriba. O'rgatish metodikasi bo'yicha yozma ish, chizmachilik, chizmachilik, turli amaliy ishlarni bajarish.

Vizual usullar - rasmlar, filmlar va h.k.

Dars materiallarini taqdim etish usullaridan biri o'qituvchining hikoyasidir. Hisobot ilmiy va uslubiy jihatdan to'g'ri bo'lishi kerak. O'qituvchi bolalarga har qanday bilim haqida aytib berishdan oldin darslikda yozilganlarni tahlil qiladi va yakunlaydi, ensiklopediya, ma'lumotnomadagi ma'lumotlarning darslikka mos kelishini oldindan tekshiradi.

Amaliy o'qitish usullari o'quvchilarning amaliy faoliyatiga asoslanadi. Amaliy ko'nikma va malakalar ana shu usullar orqali shakllanadi. Amaliy usullar (kuzatish, tadqiqot, mashq, amaliy ish, laboratoriya ishi, didaktik o'yinlar).

Kuzatish tabiatni bilishning asosiy usullaridan biridir. Boshlang'ich sinflar uchun dunyoqarash dasturlari bolalarning atrof-muhitni kuzatishiga qaratilgan. Tabiatni bevosita kuzatish asosida bolada ko'plab aniq tushunchalar paydo bo'ladi. Tabiatshunoslikni o'qitishda metodik tizim asoschilaridan biri – A.Ya.Gerd "Insoniyat barcha haqiqiy bilimlarni o'qish orqali emas, balki kuzatish, taqqoslash, tajribalar orqali egallaydi", deb ta'kidlagan.

Shuningdek, kuzatish ular asosida atrof muhitdan aniq va obrazli tasavvurlar va tushunchalarni shakllantirish, boshlang'ich sinf o'quvchilarining mantiqiy tafakkurini, og'zaki va yozma nutqini rivojlantirish, materialistik dunyoqarashni shakllantirishga yordam beradi va bolalarni tabiat hodisalarining uzluksiz o'zgarishi va rivojlanishiga, tabiat hodisalarining o'zaro bog'liqligi va qonuniyatlariga, dunyoning moddiyligi va tabiatning birligiga ishonтиради.

O'rganish sharoitida nazoratning maqsadi ba'zi faktlarni to'plash, nazorat ob'yektini o'rganish yoki qonuniyatlarni ochishdir. Ushbu maqsadga erishish uchun dastlabki nazoratga tayyorgarlik ko'rish kerak. U asosan quyidagicha:

1. O'quvchilarni nazorat ob'yekti va uning vazifalari bilan tanishtirish;
2. Ish daftariga nazorat rejasini yozish.
3. Nazorat jarayoni va uning taklif etilayotgan usuli, faktlarni aniqlash qoidalari bilan tanishtirish.
4. Tavsif va xulosalar.

Kuzatish - bu nafaqat tabiiy ob'yektlar va hodisalarni, balki ularning tasvir va tasvirlarini, ya'ni fotosuratlar, maketlar va kinofilmlar orqali kuzatish shaklidir.

O'qitishning vizual usullarining asosiy xususiyati shundan iboratki, ulardan foydalanishda asosiy axborot manbai so'z emas, balki turli predmetlar, hodisalar, texnik va ko'rgazmali qurollardir. Bu usullar ko'pincha o'qitishning og'zaki usullari bilan birgalikda qo'llaniladi. Namoyish, illyustratsiya, kuzatish vizualizatsiya tamoyilini amalga oshirishga imkon beradi, bu usullarning barchasi o'quvchilarga hissiy ta'sir ko'rsatadi. Ularga ham ko'rinish prinsipi (ob'yektlar, hodisalar ketma-ketligi, idrokning ravshanligi va aniqligini ta'minlash) kabi talablar qo'yiladi. Bu metodlar guruhiga turli xil o'qitish vositalaridan (magnitafonga yozish (qushlar ovozi), radioeshittirishlar, ekranli va audiotexnika vositalari, teleko'rsatuvlar, kompyuter dasturlari platformalar) foydalanish kiradi.

Hozirgi vaqtda asosiy e'tibor texnik vositalardan, masalan, kompyuterlar va mobil telefonlardan foydalanishga qaratilmoqda. Ular o'quvchilarga darslikdan ilgari o'rganilgan ma'lumotlarning ko'p qismini sifatli o'zlashtirishga imkon beradi.

Pedagogik texnologiyalar – ta'limning ustuvor maqsadlari, vazifalari va mazmuni, o'quv jarayonini tashkil etish bilan bog'liq murakkab shakl va usullar tizimi bo'lib, har bir pozitsiya boshqalarga ta'sir qiladi va oxir-oqibat qulay sharoitlar yaratadi.

5. Xulosa va takliflar

Xulosa o'rinda shuni aytish mumkin, boshlang'ich sinf o'quvchilarga atrof-muhitga ekologik munosabtni takomillashtirishda hozirgi vaqtda ta'lim sohasida axborot-kommunikatsiya texnologiyalarini yaratish va tarqatish, innovatsiyalarni rivojlantirish bo'yicha talab va shart-sharoitlar mavjud. Bu borada bosqichma-bosqich o'qitish texnologiyasi, tizimli o'qitish texnologiyasi, blok-modul texnologiyasi, bosqichli o'qitish texnologiyasi, rivojlantiruvchi o'qitish texnologiyasi, o'yin texnologiyasidan samarali foydalanish zarur. Bundan tashqari, so'nggi yillarda paydo bo'lgan integratsiyalashgan ta'lim texnologiyalari, kognitiv texnologiya, muammoli ta'lim texnologiyasi, intellekt kartalari usuliga asoslangan ta'lim texnologiyasi o'quvchining kognitiv maqsadlariga xizmat qiladi. O'quv jarayonida ushbu texnologiyalardan kompleks foydalanish orqali o'quvchining kognitiv rivojlanish darajasi oshadi: axborotni qabul qilish, tahlil qilish, saqlash va qo'llash sohalari kengayadi.

Adabiyotlar ro'yxati:

1. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2019 yil 29 apreldagi PF-5712-son "O'zbekiston Respublikasi Xalq ta'limi tizimini 2030 yilgacha rivojlantirish Konsepsiyasini tasdiqlash to'g'risida"gi farmoni. <https://lex.uz/docs/4312785>.
2. O'zbekiston Respublikasi Prezidenti Shavkat Mirziyoyevning "O'qituvchi va murabbiylar" kuniga bag'ishlangan tantanali marosimdagi nutqi".//<https://uza.uz/oz/documents/zbekiston-respublikasi-prezidentishavkat-mirziyoyevning-ituv-30-09-2020>.
3. Ibroimov Sh.I., Yusupova G.K. Boshlang'ich sinflarda o'quv jarayonini tashkil etishning o'ziga xos xususiyatlari (tabiatshunoslik fani misolida). ACADEMIC RESEARCH IN EDUCATIONAL SCIENCE VOLUME 2 | SPECIAL ISSUE 1 | 2021 ISSN: 2181-1385 Scientific Journal Impact Factor (SJIF) 2021: 5.723. –B. 375..
4. Ibroimov Sh.I., Yusupova G.K. Boshlang'ich sinflarda o'quv jarayonini tashkil etishning o'ziga xos xususiyatlari (tabiatshunoslik fani misolida). ACADEMIC RESEARCH IN EDUCATIONAL SCIENCE VOLUME 2 | SPECIAL ISSUE 1 | 2021 ISSN: 2181-1385 Scientific Journal Impact Factor (SJIF) 2021: 5.723. –B. 376.
5. Isakulova N.J. Ekologik tarbiyaga oid tushunchalarni shakllantirishning o'ziga xos xususiyatlari. // Uzluksiz ta'lim tizimida innovasion pedagogik texnologiyalar. Maqolalar to'plami. – T.: «Extremum press», 2010. –B.40.
6. Norbo'tayev X.B. Boshlang'ich sinf tabiatshunoslik darslarida innovasion pedagogik texnologiyalardan foydalanish metodikasi. Zamonaviy ta'lim / SOVREMENNOYE OBRAZOVANIYE. 2016. 6. 7-39 betlar.
7. Pulatova D. Boshlang'ich ta'limga innovasion texnologiyalarni joriy etish usullari (Uslubiy qo'llanma) –T.: "Yangi asr avlodi", 2011-y. – 88 B.
8. Hoshimova E.S. Ekologiya problemasida global va zonal munosabatlar. – Toshkent.: Fan, 1986, 36- b.
9. Isakulova N.J. Uzluksiz ta'lim jarayonida o'quvchilarga fanlararo ekologik tarbiya berish nazariyasi va amaliyoti. Pedagogika fanlari doktori ilmiy darajasini olish uchun taqdim etilgan dissertasiya avtoreferati. – Toshkent.: 2012. –B.17.